

DIÓSI PÁL

Kirekesztésről és a továbbtanulás kívánatos támogatásáról

Szociológiai célvizsgálat Zuglóban

A DIÓDATA Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda Zugló Önkormányzatának megbízásából szociológiai célvizsgálatot végzett a Zuglóban élő 20–31 éves fiatalok körében. A standard kérdőíves felvételt azzal a 210 fiatallal kívántuk elkészíteni, akik 2001 őszén, zuglói kutatásunk során hozzájárultak, hogy kutatási célból a későbbiekben is kérjük segítségüket. A legtöbb kérdőívet (143 személlyel) kérdezőbiztosaink 2003. augusztus 29. és szeptember 15. között a megkérdezettek lakásán, személyes megkeresés során vették fel. Akiket nem sikerült elérni (háromszori megkeresés során nem találták őket otthon vagy ennél hamarabb kiderült, hogy megadott címükön elérhetetlenek), azokat kvóta jellegű kiválasztással helyettesítettük. Ekkor az eredeti lakcím közelében élő, azonos korú vagy legfeljebb két évvel fiatalabb, azonos nemű megkérdezettet kellett találniuk a kérdezőknek.

A kutatásról

A célvizsgálatra azért került sor, mert Zugló Önkormányzata a helyben adható felsőoktatási támogatás kereteit újra kívánja szabályozni, és ezt megelőzően célszerűnek látta az érintett fiatalok álláspontját megismerni a támogatással összefüggő, néhány alapvető kérdésben. Ezekkel tartalmilag szorosan összefügg a jelenleg adható támogatás ismeretének vizsgálata.

Eredményeink bemutatása előtt áttekintjük a 210 megkérdezett összetételét. Az alapvető demográfiai változók mellett az iskolázottságra, a dolgozók foglalkozására és a tanulók iskolatípusára figyelünk. Mivel a megkérdezettek 32 százaléka nem szerepelt az eredeti listában, megnéztük azt is, hogy ezek az adatok mit mutattak két évvel ezelőtt. Az egybevetés révén mérlegelhetjük, hogy a tényleg megkérdezettek összetétele mennyire tér el a megkérdezendők eredeti összetételétől. A *kurzív* szeddéssel megadott értékek minden esetben az eredeti arányokat jelzik.

TANULMÁNYOK

Nemek szerint:	%	
férfiak	39	38
nők	61	62
Σ	100	100
Életkor szerint: (2001-ben 2 évvel fiatalabbak voltak)	%	
20–22 év	27	24
23–25 év	25	25
26–28 év	23	25
29–31 év	25	26
Σ	100	100
Családi állapot szerint:	%	
nőtlen, hajadon	70	68
házas, élettársi kapcsolatban él	29	31
elvált	1	1
Σ	100	100
Legmagasabb iskolai végzettség szerint:	%	
8 általános	1	9
szakmunkás képző	11	19
középfiskola	57	56
főiskola, egyetem	30	16
Σ	100	100
Foglalkozás szerint:	%	
tanuló	29	36
dolgozik	61	52
gyes, gyed	5	9
munkanélküli	5	3
Σ	100	100
Foglalkozás a tanulók nélkül (N = 150, ill. 133):	%	
vezető beosztású, értelmiségi	32	17
középf. szellemi fogl., irodai alkalmazott	33	36
szakmunkás	18	35
szakképzetlen fizikai munkás	6	3
önálló foglalkozású	5	2
egyéb	3	4
még nem dolgozott	3	3
Σ	100	100
Milyen iskolába jár (csak a tanulók, N = 60, ill. 74):	%	
szakmunkás képző	3	3
szakközépfiskola	5	24
gimnázium	3	9
főiskola, egyetem	75	64
egyéb iskola	14	–
Σ	100	100

A nemek szerinti megoszlás, az életkori arányok és a családi állapot adatai alig térnek el a két évvel ezelőtti állapotot tükröző adatlista adataitól. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a kiesett megkérdezendők kvóta jellegű pótlása során a kérdezőbiztosok az instrukcióknak megfelelően jártak el. Így az elérhetetlenek helyettesítése nem módosította számottevően a kutatáshoz használt mintát. A lista további használatát ennek ellenére sem javaslom. Elsősorban azért nem, mert az idő előrehaladtával a megkérdezett fiatal felnőtteket egyre kevésbé tekinthetjük fiataloknak, és segítőkészségük dacára válaszaik már nem az eredetileg megcélzott korcsoportok helyzetét tükröznék. Ez a mostani kutatás témája miatt látszólag kevésbé zavaró, hiszen a továbbtanulás kérdésében a megkérdezettek többsége nem tekinthető „laikusnak”, sőt inkább „szakértőnek” gondolható, hiszen 51 százalékuk (107 személy) vagy felsőfokú végzettségű, vagy most jár főiskolára, egyetemre. Kérdés, hogy mit értenek meg a továbbtanulók helyzetéből, ha nem róluk van szó.

Az összetétel további változói markánsan tükrözik azokat a változásokat, amelyek két év alatt ezeknek a fiataloknak a helyzetében bekövetkeztek. Elsőként is arra kell figyelniük, hogy az iskolázottságban jelentősen csökkent a középszín alacsonyabb végzettségűek köre, és markánsan emelkedett a felsőfokú tanulmányaikat befejezettek aránya. Ezzel szoros összefüggésben egyértelmű eltolódást láthatunk a tanulóktól a dolgozók irányába.

A lényegesen gyakoribb, befejezett felsőfokú végzettségnek megfelelően jelentősen emelkedett a vezető állásúak és értelmiségiek súlya. Szintén változatlan a középfokú szellemi dolgozók, irodai alkalmazottak előfordulása, és számottevően csökkent a szakképzett fizikai dolgozók aránya. Ez utóbbi két adat arra utal, hogy a korábban már dolgozók köréből jó néhányan foglalkozási csoportot váltottak: a középfokú szellemi foglalkozásuk egy része vezető vagy beosztott értelmiségi lett, a szakképzett fizikai dolgozók közül pedig többen irodai munkát vállaltak. Az adatlapot két éve kitöltő 133 dolgozó fiatal 33 százaléka tanult valamit munkája mellett, míg az erre nem vállalkozó 284 dolgozó közül 17 százalék számolt be munkájával párhuzamosan folytatott tanulmányokról. Az erősen szignifikáns adatok egyben azt is jelzik, hogy az akkori minta dolgozó csoportjából a helyzetükön tanulás révén változtatni kívánó fiatalok kétszer olyan gyakran vállalták a további együttműködést, mint a munka mellett nem tanuló társaik. A mostani felvétel – bár ezt nem terveztük – így azt is feltárta, hogy ez a törekvésük két év alatt gyakran vezetett munkaerő-piaci helyzetük változásához.

A jelenleg tanulók körében lényegesen csökkent a középszínű tanulók aránya (elsősorban a szakközépiskolai tanulóké) és növekedett a főiskolai, egyetemi hallgatók súlya.

Egészében véve azt kell mondanunk, hogy a két évvel ezelőttinél iskolázottabb vagy magasabb szinten tanuló fiatalokat kérdeztünk, és iskolázottságuknak megfelelően munkajellegű csoportjaik is eltolódtak a magasabb képzettséghez köthető foglalkozások felé. Így kutatásunkban dinamikusan változó helyzetű zuglói fiatalok álláspontjait ismertük meg.

A kutatás terepmunkája során a kérdezőbiztosokat Csernel Katalin irányította, az adatfeldolgozást előkészítő rögzítőfile-t Molnár István ké-

TANULMÁNYOK

szította. Nekik és a munkában részt vevő további munkatársaimnak ezúton is köszönöm gyors és precíz munkájukat. Rajtuk kívül ismételtelen köszönettel tartozom a két évvel ezelőtti kutatásban dolgozó kérdezőknek, mert most bizonyosodott be, hogy az akkori interjúk jól előkészítettek a panel tagságot vállaló fiatalok ismételt megkérdezését. Végül köszönet illeti mindazokat, akik a másodszori megkeresés során készségesen válaszoltak kérdéseinkre.

Informáltság a továbbtanulók támogatásáról

A megkérdezettek bármely ítéletének, véleményének megkérdezése előtt szükségesnek tartottuk a pillanatnyi helyzetről ismert vagy ismertnek vélt állapot feltárását. Egyrészt annak érdekében, hogy képet alkothassunk a panel tagjainak idevágó tudásáról, másrészt amiatt, hogy ezzel az interjúhelyzetben felkészítsük a megkérdezetteket a véleménynyilvánításra.

Két évvel ezelőtt elvétve találtunk olyan fiataalt, aki a létezőnek tételezett diáktámogatásokat az általános emelkedettség szintjénél jobban ismerte volna. Konkrét tartalom nélkül is mindössze 9 százalék állította, hogy Zugló Önkormányzata valamiképp támogatja a fiatalok tanulását, továbbtanulását. Az 54 így vélekedő fiatal köréből a további kérdésre csupán 9 adott olyan választ, amelyben felismerhető volt a Bursa Hungarica, de a megnevezést egyikük sem használta. Akkor azt kellett mondanunk, hogy a tanulók és a nem tanulók csoportjai döntően abban a hitben élnek, hogy nincs önkormányzati diáktámogatás. Vajon idén találtunk-e elmozdulást a 2001. évi helyzettől?

A Zuglóban élő, felsőfokon tanuló diákokat Zugló Önkormányzata a megkérdezettek 33 százaléka szerint támogatja valamilyen formában. Nem támogatja 30 százalék szerint és 37 százalék nem tudott vagy nem válaszolt a kérdésre. Kérdéses, hogy az átfogó adatok mögött találunk-e valamilyen csoporttagoltságot, vagy ez egy konszenzusos vélekedés. Ennek tisztázása érdekében megnéztük a válasz keresztkapcsolatait a foglalkozás mentén, a dolgozók munkajelleg csoportjai és a tanulók iskolatípusai szerint. A „támogatja” válasz minden esetben 32 és 35 százalék közötti súllyal fordult elő, így azt mondhatjuk, hogy a munka világában elfoglalt helyzettől, a munka jellegétől és a tanulók iskolatípusától függetlenek a fiatalok válaszai. Hasonló képet kaptunk akkor is, amikor az eredeti listán szereplők és a kvóta szerint megkérdezettek reakcióját vettük egybe:

1. táblázat Támogatja-e Zugló Önkormányzata az itt élő, felsőfokon tanuló diákok tanulását, a kiválasztás módja szerint (% , N = 210)

	támogatja	nem támogatja	nem tudja, nem válaszol	Σ
panel	34	28	38	100
kvóta	30	35	36	100
Σ	33	30	37	100

A mintaszervezés két módja mentén az átlagértékektől alig eltérő válaszarányokkal találkoztunk. Ez a vélekedések nagyfokú konszenzusa mellett azt is jelezi, hogy az alaphelyzetről kapott válaszokat nem befolyásolta, milyen kiválasztás alapján jutottunk el a megkérdezettekhez.

Az összkép részletei alapján azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek egyharmada látszólag informáltnak tekinthető, és ez magasabb arány, mint a két évvel korábbi 9 százalék. Mielőtt még elhinnénk, hogy az évek múlásával tájékozottabbak lettek a fiatalok, emlékeztetni szeretném az olvasót, hogy a „támogatja” válaszok domináns többsége korábban tartalmatlan rábólintásnak bizonyult. Az informáltság valódi természetét a támogatásról szerzett konkrét ismeretek vagy azok hiánya határozza meg.

A valós ismereteket azok körében vizsgálhattuk, akik azt állították: van valamilyen önkormányzati támogatás a továbbtanuló diákok számára. Ez a csoport mindössze 69 személyt jelentett. Amikor a támogathatók köréről kapott válaszokat kódoltuk, két tartalmi mozzanat előfordulására figyeltünk. Elsősorban azt kerestük, tudnak-e arról, hogy a Bursa Hungarica ösztöndíj az államilag támogatott felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatóinak adható. Emellett azt is kódolni kívántuk, ha a Bursa Hungarica ismerete felbukkan a válaszokban. Feltételeztük, hogy eredményeink a két széli helyzet (a teljes körű tájékozottság és teljes körű tájékozatlanság) közé esnek. Hipotézisünk nem bizonyult tarthatónak. Annak ellenére sem, hogy a kódolás során minden olyan választ elfogadhatónak kellett jelölni, amelyben ezek a tartalmak legalább felismerhető módon megjelentek, hiszen nem is várhattunk nyelvileg és fogalmilag egyaránt szabatos válaszokat.

A megkérdezettek negyedrésze vállalkozott a támogathatók körének megjelölésére, de valamennyi válaszból hiányoztak a helyes tartalmak. Ugyanezt láttuk, amikor a Bursa Hungarica előfordulását kerestük. A negatív széli helyzet mellett a nem tudja, nem válaszol reagálások dominanciájával találkoztunk. A kérdezhető 75 százaléka tisztában volt azzal, hogy tájékozatlan, ezért kísérletet sem tett a helyes válasz eltalálására. Ennek alapján a támogatás tényét feltételező 33 százalék válaszait egyértelműen „tótózó” típusú találgatás eredményének kell tartanunk. Az ilyen találgatásnak a „lottózó” találgatástól eltérően, van logikai háttere. Esetünkben az, hogy bizonyára létezik ilyen támogatás, ha már egyszer megkérdezik. A támogathatóság kritériumai esetében ismeretek hí-

TANULMÁNYOK

ján már logikai kapaszkodók nélkül, vaktában találgatott mindenki, aki nem kívánta vállalni, hogy az imént blöffölt.

A megkérdezettek alcsoportjai között egy metszetben találtunk említésre méltó különbséget, az eltérő iskolázottságú csoportok más-más mértékben vágtak bele a „lottózó” találgatásba. Az eltéréseket az első ábrán követhetjük nyomon:

1. ábra *Tudta-e, kik kaphatnak támogatást, a legmagasabb iskolai végzettség szerint*
(%, N = 69)

Ábránk – ismeretek híján – a teljes tájékozatlanság kezelésmódjáról szól. Két lehetséges értelmezés is adódik. Elképzelhető, hogy az iskolázottságban előre haladva a megkérdezettek mind nagyobb biztonsággal tudták: nem rendelkeznek valós ismeretekkel. Másfelől azt sem vethetjük el, hogy tájékozatlanságát mindenki felismerte, de az iskolázottabbak inkább belátták, hogy ebben az esetben a találgatás alig vezethet eredményre, ezért nem is vállalkoztak a joggal reménytelennek ítélt lottózásra.

Az eddigiek alapján azt kell mondanunk, hogy a jelenleg hatályos támogatási lehetőségről nem találtunk valós ismereteket a megkérdezettek körében. Ebből két következtetés is adódik. Az egyik a megkérdezettekről szól, a másik a jelenlegi támogatásról. Egyrészt pontosítanunk kell azt, amit a megkérdezettek „szakértő” mivoltáról megfogalmaztunk. A létező támogatás kérdésében valamennyiüket „laikusnak” találtuk. Pontosabban: a támogatás jelenlegi feltételei és tartalma mellett azok is laikusok maradhattak, akik a támogatás célcsoportjához tartozhatnának. Ebből adódik a második következtetés. A jelenleg érvényes szabályozásban baj van a támogathatók körének meghatározásával. A most, vagy korábban diák helyzetűek csak akkor maradhattak „laikusok”, ha egyikük sem tartozik (tartozott) a Bursa Hungarica kedvezményezettjei közé.

Ettől még fenntarthatónak láthatjuk megállapításunknak azt a részét, hogy a diákhelyzet ismerete alapján abban a kérdésben, hogy kiket, mi-

lyen módon kellene támogatni, a megkérdezettek többségét „szakértőnek” vélhetjük. A támogatás szabályozásának megújítása kapcsán a támogathatók körére, a megítélés szempontjaira, a tanulmányi támogatás rendszerességére és mértékére vonatkozó válaszokat annak figyelembe vételével célszerű szemlélnünk, hogy az állásfoglalások 51 százalékát most, vagy korábban érintett fiataloktól kaptuk.

A kívánatosnak tartott támogatás

A támogatandók köréről olyan válaszsorozatból választhattak a megkérdezett fiatalok, amely a szélsőségesen liberális állásponttól, a jóléti államtól elvárható, legteljesebb támogatásig tartó sort öt fokozatban írta le.

Az egyik pólus azt a felfogást tükrözte, hogy a továbbtanulás nem támogatandó, a másik széli helyzet a bármely főiskola-egyetem bármely tagozatának hallgatóit támogathatónak tételezte. A teljes sorozat így alakult:

- senkit, a felsőfokú tanulás költségeit mindenki egyénileg fedezze
- az államilag támogatott felsőfokú intézmények nappali tagozatos, Zuglóban élő hallgatóit
- az államilag támogatott felsőfokú intézmények Zuglóban élő hallgatóit, bármilyen tagozaton is tanulnak, tehát a nappali, az esti és a levelező tagozatosokat egyaránt
- minden Zuglóban élő fiataalt, bármilyen felsőoktatási intézményben is tanuljon, ha nappali tagozatra jár, tehát az önköltséges intézmények nappali tagozatosait is
- minden Zuglóban élő fiataalt, bármilyen felsőoktatási intézményben is tanulnak, tehát az önköltséges és államilag támogatott intézmények nappali, esti és levelező tagozatos hallgatóit egyaránt.

2. ábra *Kiket kellene támogatni (%)*, $N = 210$

TANULMÁNYOK

Ebben a sorozatban a „senki sem támogatandó” álláspont mellett két szempont elemei jelennek meg. Egyrészt az államilag támogatott versus önköltséges képzés, másrészt a nappali képzés versus esti és levelező képzés. Ezek kombinációit figyelembe véve alakítottuk ki az összesen ötelemű sort, amelyet a megkérdezetteknek választásra kínáltunk. A megkérdezettek teljes körének válaszaiból az alábbi prioritási sor rajzolódtott ki:

A megkérdezettek domináns többsége úgy gondolja, hogy valamennyi felsőoktatási intézmény, valamennyi hallgatójának legyen esélye a továbbtanulás támogatására. Lényegesen kevesebben vélekednek úgy, hogy az államilag támogatott intézményekre kellene szűkíteni a támogathatók körét, de bármely tagozatuk hallgatóinak legyen lehetőségük a támogatás elnyerésére. A markánsan kirekesztő véleményeket két azonos nagyságú, kis csoport képviseli. Az egyik „csak” a tagozatok között diszkriminál, a másik csoportban kizárnák a támogatásból az önköltséges intézmények valamennyi hallgatóját. Ez utóbbi megegyezik a Bursa Hungarica jelenleg hatályos szabályozásával, hiszen ezt a támogatást ma csak az államilag támogatott intézmények nappali tagozatosai kaphatják.

Elhanyagolhatóan ritka a senkit sem kell támogatni álláspontot elfogadók (2 személy) és a válasza képtelenek (1 személy) előfordulása.

Az oszlopdiagram alapján elsőként azt érdemes kiemelni, hogy a megkérdezettek szinte teljes egészében képesek voltak álláspontjuk meghatározására. Ez élesen eltér az ismert kérdéstől, amelynél a domináns csoport vagy vállalta tájékozatlanságát, vagy nem vállalkozott a válaszadásra.

Fontos, hogy a megkérdezettek 14 százaléka tekintette követendőnek azt a duplán korlátozó álláspontot, amely tudtukon kívül megegyezik a jelenlegi szabályozás szűk kereteivel. Azonban ez csak a kirekesztés legdurvább módja, egy-egy szempont mentén gyakrabban fordul elő. Ennek megismerésére érdemes a választásra felkínált sorozatban megjelenő két szempont kombinációinak „feloldásával” egyidejűleg megfordítani a válaszok logikáját, és szemügyre venni azt, kiket milyen arányban rekeszteni ki a támogathatók köréből.

Kiket tekintenek diszkriminálhatónak a megkérdezettek (% , N = 210)¹

senkit		43
az önköltséges képzésre járó hallgatókat	$26 + 14 + 1 =$	41
az esti és levelező tagozatok hallgatóit	$14 + 14 + 1 =$	29
mindenkit		1

A megkérdezettek domináns csoportja úgy tekint a felsőfokú oktatásban tanuló diákokra, hogy azokat megkülönböztetés nélkül támogathatónak tekinti. Majdnem azonos nagyságú az a kör, amely kirekeszthetőnek ítéli az önköltséges intézmények hallgatóit. A rájuk, pontosabban családjukra nehezedő nagyobb tehervállalási kényszer ellenére sem gon-

¹ Rendezett sorunk nem tartalmaz Σ sort, mert elemeit a választási lehetőségekben megjelenő részmozzanatok összevonásával képeztük, így együtt meghaladják a 100 százalékot.

dolják, hogy azok, akik ezekben az intézményekben kívánják felsőfokú szakképesítésüket megszerezni, ugyanúgy a tudás alapú társadalom felé igyekeznek, mint az államilag támogatott főiskolák, egyetemek diákjai. Ezenkívül abban is biztosak lehetünk, hogy az ide tartozó fiatalok nem számoltak egy további, igen fontos mozzanattal, amikor álláspontjukat megfogalmazták.

Ha elfogadjuk azt a közkeletű vélekedést, hogy a felkészültebb, alaposabb tudással rendelkező fiatalok bejutnak a támogatott intézményekbe, akkor sem felejthetjük el, hogy a fiatal generáció tagjai olyan mértékben szerzik meg az ehhez szükséges tudás tőkéjüket, amilyen mértékben ezt a családjaik helyzetében, körülményeiben meglévő előnyök lehetővé teszik. Eseti eltérések, kirívó véletlenek természetesen színezik az össz-képet, de ezek nem változtatnak azon a társadalmi tényen, hogy a jobb starthelyzetűek számára elérhetőbbek a jobb feltételeket biztosító képzések. Azt a folyamatot, melynek révén a gazdaságilag jobb helyzetűek a gyermekeik számára biztosítják az anyagi tőke tudás tőkévé konvertálását, és ennek révén ők már tudásuk alapján válnak az elit tagjaivá, Pierre Bourdieu óta számtalan kutatásban kimutatták, hazai vizsgálatok is többszörösen hasonló eredményekhez jutottak. Különösebb bizonygatást sem kíván, hogy az államilag támogatott intézmények nappali tagozatos hallgatói döntően a legjobb helyzetű családokból érkeznek a felsőoktatásba.

Ezzel egyáltalán nem számolnak azok a fiatalok, akik az önköltséges intézmények diákjait eleve kirekesztenék a támogathatók köréből. Mint ahogyan azok a szűkebb kört alkotó megkérdezettek sem, akik az esti és levelező tagozaton tanulókat diszkriminálnák. A diszkriminációs elemek azt jelzik, hogy a megkérdezettek egy része közel sem olyan „szakértő”, mint gondolhatnánk.

Itt kell hozzátennünk, hogy a Bursa Hungarica jelenlegi szabályozása éppen a legjobb helyzetű családok gyermekei által könnyebben elérhető intézményekben, az ugyanebből a körből legkönnyebben elérhető nappali tagozaton teszi lehetővé a diákok támogatását.

Minden kirekesztés, akár az intézmények, akár a tagozatok között diszkriminál, az elit újratermelését, a társadalmi szegregációt szolgálja. A Bursa Hungarica pillanatnyilag mindkét mozzanatban kirekesztő szemléletű, minden olyan szabályozás előremutató, amely szakít megkülönböztető szempontjaival.

Feltételeztük, hogy a megkérdezettek most megismert álláspontja nem konszenzusos vélemény, hanem különböző helyzetű csoportok eltérő ítéleteit tartalmazza. A keresztkapcsolatok közül az iskolai végzettséget találtuk magyarázó erejű csoportképző tényezőnek. Az áttekinthetőség kedvéért elhagytuk a legfeljebb 3 személyből álló részelemeket. Így nem figyeltünk 3 nyolc osztályt végzett, 2 egyéb végzettségű fiatal válaszaira, és kizártuk a 2 „senkit sem kell támogatni” álláspontú, ill. az egyetlen nem válaszoló fiatal. Az alábbi keresztkapcsolatokat láttuk:

TANULMÁNYOK

2. táblázat *Kiket kellene támogatni a legmagasabb iskolai végzettség szerint*
(%, N = 202)

		minden intézmény, bármely	állami intézmény, bármely tagozata	minden intézmény, nappali	állami intézmény, nappali	Σ
szakmunkás	n = 23	62	17	17	4	100
középiskola	n = 118	46	24	15	15	100
felsőfokú	n = 61	36	39	10	15	100
Σ		45	27	14	14	100

Az átlagtól jelentős mértékben eltérő álláspontokat négy cellában kellett kövér kiemelésekkel jelezni. Ezek az adatok két, hasonló szemléletből fakadó tendenciát jeleznek a domináns álláspont, és a második leggyakoribb ítéletcsoport esetében. Az iskolázottság poláris csoportjaiban ellentétes módon vélekednek a diszkrimináció nélküli támogatásról és az önköltséges intézmények hallgatóinak kirekesztéséről. A szakmunkásképzőt végzett fiatalok lényegesen nagyobb arányban tekintenek támogatandónak minden felsőfokon tanuló diákot, mint a felsőfokú képzettséggel rendelkező megkérdezettek. A diplomás fiatalok több mint kétszer olyan gyakran rekesztenék ki az önköltséges intézmények tanulóit a támogatás lehetőségéből, mint a szakmunkás végzettségűek. A középiskolát végzettek mindkét esetben átlaghoz közeli, köztes ítéleteket fogalmaztak meg.

Ezeket a tendenciákat együtt szemlélve, azt kell mondanunk, hogy a diplomásokat két szálon is a többi megkérdezettnél erősebb diszkriminatív hajlandóság jellemzi. Vizsgálatunk keretei (sem időben, sem költségekben) nem tették lehetővé annak feltárását, hogy ez vajon tudatos pozícióvédelemből, vagy csupán a kívülállók iránti érzéketlenségből fakad. Legyünk őszinték, nem is készültünk ennek vizsgálatára, sőt hipotéziseinkben sem jelent meg e lehetőségek bármelyike. Azt viszont megengedhetetlennek tartjuk, hogy ne jelezzük: szükségesnek látjuk ennek a jelenségnek alapos kutatását. Nyilvánvalónak tűnik, hogy ezt nem várhatjuk egy újabb, lokális gyorsvizsgálattól, nem is tekintjük egy helyi önkormányzat feladatának ilyen kutatás finanszírozását.

Még egy változó mentén találtunk karakteres eltéréseket az álláspontokban. Másképp vélekedtek a támogathatóságról a tanulók és a nem tanuló fiatalok. A keresztkapcsolat vizsgálatából csak a „senkit” álláspontúakat és a válasznélkülieket hagytuk el, így 207 válasz alapján dolgozhattunk. Eredményeinket a 3. táblázatban közöljük:

3. táblázat Kiket kellene támogatni a tanuló jogállás szerint (% , N = 207)

	minden intézmény, bármely	állami intézmény, bármely tagozata	minden intézmény, nappali	állami intézmény, nappali	Σ
tanuló n = 60	33	23	22	22	100
nem tanuló n = 147	48	28	12	12	100
Σ	44	26	15	15	100

A tanulók csoportjában kisebb a minden kirekesztéstől mentes felfogás, viszont gyakrabban diszkriminálnák az esti és levelező tagozatok hallgatóit. A kirekesztésben nem tesznek különbséget az intézmények között, ugyanolyan súllyal zárnák ki a támogatandók köréből az állami és az önköltséges intézmények diákjait. Mindkét esetben gyakrabban, mint nem tanuló társaik. A megkérdezettek összetételénél már jeleztük, hogy a tanuló jogállásúak döntő többsége (75%) főiskolára, egyetemre jár, így ezek a diszkrimináló válaszok jobbra nappali tagozatos főiskolások, egyetemisták ítéleteit tükrözik. Egészében véve azt, hogy a hozzájuk hasonló helyzetűeket inkább támogatandónak tekintik. A dolgozók viszont ritkábban rekesztenék ki a támogatandók köréből azokat, akik esti vagy levelező tagozaton tanulnak. Joggal feltételezhetik, hogy maguk is ezeket a képzési lehetőségeket érhetik el, nagyobb empátiával viseltetnek az ilyen helyzetű tanulók iránt.

Együttvéve azt látjuk, hogy mindkét csoportban megengedőbbek a hozzájuk közelebb állónak látszó csoportokról gondolkodva, míg a diszkriminatív elemek (elsősorban a diák státusúak körében) a távolabbinak vélt csoportok esetében jelennek meg.

A támogatás megítélésének szempontjai kapcsán a megkérdezettek álláspontjai között nem találtunk ilyen karakteres eltéréseket. Két figyelembe vehető szempontról, illetve ezek együtteséről kértük véleményüket. A szociális helyzet, a tanulmányi eredmény és e kettő közös mérlegelése szerepelt kérdésünk „kínálatában” és a válaszok erős konszenzust mutatnak:

Mi legyen a támogatás megítélésének szempontja (% , N = 208)

a tanuló tanulmányi eredménye	11
a tanuló szociális helyzete	17
ezeket egyaránt figyelembe kell venni	72
Σ	100

A megkérdezhető 208 Zuglói fiatal (a két „senkit sem kell támogatni” álláspontú megkérdezettnek ezt a kérdést nem tettük fel) válasza a nagyfokú konszenzus mellett azt is jelzi, hogy elhanyagolható súllyal gondolták egyetlen kiemelt szempont mentén eldönthetőnek a támogatás megítélését. Válaszaik alapján azt kell mondanunk, hogy a döntéshozóktól összetett szemléletet várnak, amelyben egyaránt mérlegelik a továbbtanuló fiatalok szociális helyzetét és tanulmányi eredményét.

TANULMÁNYOK

Az egyik tényező a diákok „hozott körülményeit”, a másik pedig „saját jogon” szerzett érdemeit teszi mérlegelés tárgyává. A kutatásban megkérdezettek domináns többsége úgy látta, mindkét mozzanatot figyelembe kell venniük a döntéshozóknak. Ez a válaszszerkezet az előző kérdés válaszaihoz képest több beleérző képességet jelez. Olyan mértékű egyetértés mellett, amely igen kevés teret enged a csoport különvéleményeknek. A figyelemmel kísért keresztkapcsolatok egyikében sem találtunk markáns csoporteltéréseket. A csoportálláspontok érzékeltetésére az iskolai végzettség szerinti ítéleteket érdemes bemutatnunk. A többi esetben ennél kisebb ítéleti eltéréseket láttunk:

3. ábra *A támogatás megítélésének szempontjai az iskolai végzettség szerint*
(%, N = 208)

Az eltérő iskolázottságú csoportok nagyfokú egyetértést mutattak az összetett megítélés elfogadásában. A legérzékenyebbnek a főiskolát, egyetemet végzett fiatalokat találtuk, ők mintegy 10 százalékkal gyakrabban várják a döntéshozóktól a két szempont együttes mérlegelését. A másik két csoport gyakorlatilag azonos módon, de kevéssel ritkábban tartotta kívánatosnak ezt a látásmódot.

A szociális helyzetet önmagában véve mindhárom csoportban lényegesen kisebb súllyal tekintették mérvadónak, és megközelítőleg azonos arányban vélekedtek így.

A legritkábban említett, csak a tanulmányi eredményre figyelő döntésnél találtunk egy kevés csoporteltérést. Az amúgy is elvétve választott, tanulmányi eredményre alapozott döntést a felsőfokú végzettségűek felé haladva egyre kevésbé tartották egymagában alkalmas döntési szempontnak.

Úgy gondolom, hogy a most bemutatott eltéréseket – a nem reprezentatív mintájú adatfelvétel miatt – különösen óvatosan szabad értelmeznünk. Azt mondhatjuk, hogy a két szempont együttes mérlegelését a különböző csoportok erős konszenzussal tekintik legfontosabb döntési szempontnak. Ezt a leginkább eltérő csoportítéletek sem teszik kétségesé, a további keresztkapcsolatokban csak a most látottnál közelebbi csoport álláspontokat találtunk.

A támogatás kívánatos rendszerességéről szintén markáns dominanciájú állásfoglalást ismertünk meg. Közel kétharmad-egyharmad arányban állították, hogy havonta, ill. félévente fizetett ösztöndíjat tartanak indokoltnak. A megkérdezettek egészében ilyen arányokkal találkoztunk:

Milyen legyen a rendszeresége a tanulmányi támogatásnak (% , N = 208)

havonta fizetett ösztöndíj	63
félévente fizetett ösztöndíj	36
nem tudja	1 (egy személy)
Σ	100

A konszenzus mértéke kevéssel elmarad az imént bemutatottnál. Mégis azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek nagy része egyetértett abban, hogy a havonta fizetett ösztöndíj lenne kívánatos. Ezekről az arányoktól alig eltérő válaszokat kaptunk az iskolázottság, ill. a tanuló jogállás szerint megkülönböztetett csoportokban. Az iskolai végzettség mentén a válaszok így alakultak:

4. táblázat A támogatás kívánatos rendszeressége, iskolázottság szerint (% , N = 202)

	havonta	félévente	Σ
szakmunkás n = 22	68	32	100
középiskola n = 118	64	36	100
felsőfokú n = 62	61	39	100
Σ	63	37	100

A felsőfokú végzettségűek felé haladva néhány százalékos átrendeződést látunk a félévente fizetendő ösztöndíj irányába, de a különbségek olyan kis mértékűek, hogy egyetlen adat kiemelését sem tekintettük indokoltnak. Nem sokkal különböznek a tanuló jogállás szerint elkülöníthető csoportokban megismert válaszarányok sem:

5. táblázat A támogatás kívánatos rendszeressége a tanuló jogállás szerint (% , N = 207)

	havonta	félévente	Σ
tanuló n = 60	70	30	100
nem tanuló n = 147	61	39	100
Σ	63	37	100

Az átfogó képhez viszonyítva ilyen kis eltérések mentén nem beszélhetünk sajátos csoport álláspontokról, minden értelmezés kísérletünk kóklerkedés lenne. Azzal kell beérnünk, ami a legkevésbé vihet tévútra. A csoportkülönbségek nem írják felül a közepes erősségű konszenzusra utaló összképet. Ennek megfelelően azt kell mondanunk, a megkérdezettek érdemi eltérések nélkül, a havi rendszerességgel fizetett ösztöndíjat tartják a támogatás célszerű módjának. Ugyan kimondatlanul, de attól

TANULMÁNYOK

tartanak, hogy a ritkábban érkező, nagyobb összegek felelőtlen gazdálkodásra csábíthatják a támogatottakat, akik így gyorsan pénzsűkébe kerülhetnek. Úgy gondoljuk, hogy ezt az álláspontot azért részesítik előnyben a félévenként (szemeszterenként) folyósított támogatással szemben, mert a folyamatosan érkező pénzben látják a fizetési nehézségek elkerülésének biztosítékát. Ha arra gondolunk, hogy a ritkábban előforduló, de nagyobb bevételekkel sokan érettebb korban sem képesek gazdálkodni, akkor igazat kell adnunk a megkérdezettek többségének.

A standard interjú folytatásában mindkét álláspont képviselőitől megkérdeztük, hogy az előnyben részesített rendszerességhez mekkora összegű támogatást tartanának kívánatosnak. A havonta fizetendő ösztöndíjról kérdezhető 131 fiatal közül 122 vállalkozott az összeg meghatározására, egyikük nem válaszolt, és kilencen nem tudtak válaszolni. A szemeszterenként folyósított támogatás 76 híve közül öten nem tudták meghatározni, hogy mekkora összeget tekintenek kívánatosnak, így 71 válasz áll a rendelkezésünkre. A támogatás nagyságáról kapott válaszok áttekintését a havonta fizetett ösztöndíj szükségesnek látott mértékével kezdjük:

4. ábra Mekkora legyen a havonta fizetett ösztöndíj (% , N = 121)

A 4. ábrán látható vonaldiagramon a válaszok megoszlásán kívül feltüntettük a Bursa Hungarica révén jelenleg kapható legmagasabb havi ösztöndíj mértékét jelző nyilat. Az Önkormányzat által megítélt 1000-tól 5000 forintig terjedő összeg az azzal megegyező minisztériumi támogatással együtt legfeljebb a 10 000 forintot érheti el. A havi rendszerességű ösztöndíj híveinek 55 százaléka ennél magasabb összegben jelölte meg a kívánatos támogatás nagyságát. Ettől az elvárástól alig tér el a másik tábor álláspontjainak szerkezete:

**5. ábra Mekkora legyen a félévenként (szemeszterenként) fizetett ösztöndíj
(%, N = 71)**

Az 5. ábrán azt a pontot jelöltük nyíllal, ahol – öt hónapos szemeszterekkel számolva – az elvárások mértéke eléri a Bursa Hungarica öt hónap alatt kifizethető maximumát. Ez az 50 000 forintig terjedő, második sávban található. Az első két kategóriába együttesen a válaszadók 37 százaléka tartozik. A félévenként fizetendő támogatás további hívei a jelenlegi adható plafont meghaladó ösztöndíjat tartanak méltányosnak. Az ilyen válaszok kumulált aránya 63 százalék, amely csak kevéssel tér el a havi ösztöndíj esetében megismert 55 százaléknyi plafon feletti elvárástól.

Mindkét esetben megnéztük, hogy a válaszok mekkora hányadában említettek a jelenlegi plafon kétszeresét meghaladó összegeket. A havi rendszerességű ösztöndíj hívei körében 15 százalék adott 20 000 forint feletti választ, a félévenként fizetendő támogatás esetében szintén 15 százalék említett 110 000 forintnál magasabb összeget. Utóbbiaknál feltehetően néhány százalék az előző sáv (90 000–110 000 forint) második feléhez tartozik, de a 20 000 forintnál kisebb lépések csak elaprózták volna adatainkat. A feltehetően szükséges, de végrehajthatatlan korrekció számításba vételével is úgy tapasztaltuk, hogy mindkét esetben szűk a jelenlegi plafon kétszerese feletti elvárások előfordulása.

A megkérdezettek helyzetének eltéréseit figyelembe vevő csoporttagolódást a kívánatos összegek esetében értelmetlen lenne számolgatnunk, hiszen minden esetben igen kis csoportokat kellene egymáshoz viszonyítanunk. E kérdések elemzésénél az alapsor szintű feldolgozáshoz ragaszkodva elkerülhetjük a megtévesztő álprecizitást.

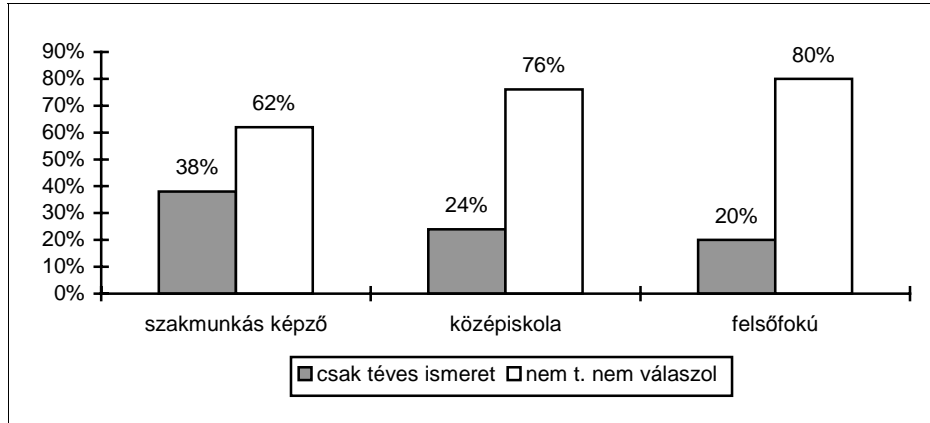
Együttvéve azt mondhatjuk, hogy az ösztöndíj kívánatos összegét meghatározó válaszok többsége – a kifizetés ütemezésétől függetlenül – a Bursa Hungarica révén jelenleg elérhető legnagyobb támogatásnál magasabban határozza meg a kívánatos összeget. Az elvárások csak ritkán haladják meg a most adható maximum kétszeresét. A havonta és a félévenként fizetendő ösztöndíjra gondoló fiatalok csoportjaiban egyaránt

TANULMÁNYOK

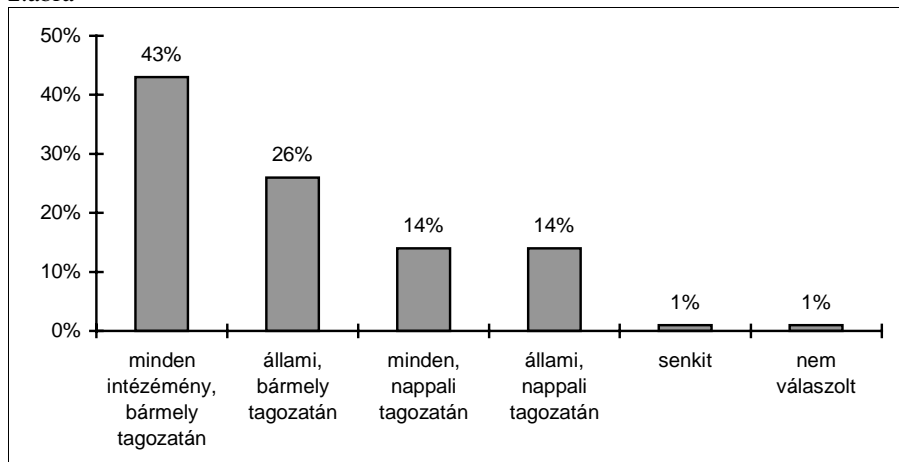
közepes erősségű konszenzust láttunk a jelenlegi és a kívánatos támogatás viszonyát szemlélve. Ez az egyetértés úgy alakult ki, hogy az interjúban nem is kértük összehasonlításra a fiatalokat.

Befejezőként azt kell hangsúlyoznunk, hogy a dolgozatunkban bemutatott tendenciákban a megkérdezett fiatalok csoportjai között abban láttunk érdemi eltéréseket, ahogyan a támogatandók körét és a kirekesztendőket meghatározták. Azokról, akiket „beengednének” a tanulmányi támogatás rendszerébe, már konszenzussal gondolkoznak. Jelentős egyetértéssel határozták meg a támogatás megítélésének szempontjait, a kifizetések kívánatos ütemezését és az ösztöndíj kívánatosnak tartott nagyságát is.

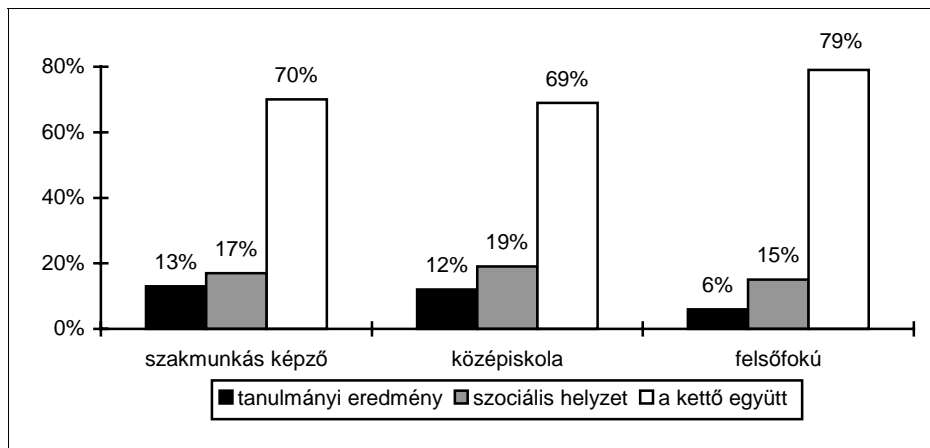
1. ábra

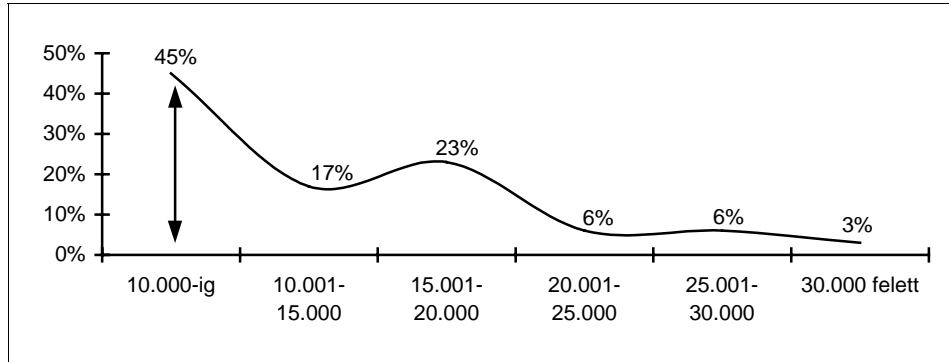
2. ábra

3. ábra

4.ábra

5.ábra

